

TA'LIM TIZIMIDA O'QUVCHILARNI IJODIY QOBILIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Xamdamova Yorqinoy

Farg'ona ICHSHUI kasb-hunar maktabi

Maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta'lim tizimida o'quvchilarni ijodiy qobiliyatni rivojlantirishning pedagogik xususiyatlari haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim tizimi, ijodiy qobiliyat, metodlar, pedagogik xususiyat.*

Qobiliyat–insonning individual salohiyati, imkoniyatlari. Qobiliyat bilimdan keskin farqlanadi, bilim mutolaa natijasi hisoblanadi, Qobiliyat shaxsning psixologik va fiziologik tuzilishining xususiyati sanaladi.

Qobiliyat ko'nikma, malakadan farq qiladi. Qobiliyat insonga berilgan in'om sifatida qaraladi. Aksariyat ilmiy manbalarda mohirlik bilan qobiliyat aynanlashtiriladi. Qobiliyat inson tomonidan ko'nikma va malakalarning egallanishi jarayonida takomillashib boradi. Har qanday qobiliyat turi shaxsga tegishli murakkab psixologik tushunchadan tashkil topgan bo'lib, u faoliyatning talablariga mutanosib xususiyatlar tizimini o'z ichiga oladi. Shuning uchun qobiliyat deganda birorta xususiyatning o'zini emas, balki shaxs faoliyatining talablariga javob bera oladigan va shu faoliyatda yuqori ko'rsatkichlarga erishishni ta'minlashga imkoniyat beradigan xususiyatlar sintezini tushunmoq lozim. Barcha qobiliyat uchun tayanch xususiyat-kuzatuvchanlikda, ya'ni insonni fahmlash, obyektдан u yoki bu alomatlarini ko'ra bilish, ajrata olish ko'nikmasidir. Qobiliyatning yetakchi xususiyatlaridan biri - narsa va hodisalar mohiyatini ijodiy tasavvur qilishdir. U shaxsning shakllanishi va rivojlanishi natijasi bo'lishi bilan birga, tabiiy manbaga ham ega. Bu tabiiy manba ko'pincha zehn tushunchasi bilan yuritiladi. Zehn muayyan bir faoliyatga yoki ko'pgina narsalarga nisbatan ortiqcha qiziquvchanlikda, moyillikda, intilishda namoyon bo'ladi. Zehn nishonalari deganda qobiliyat ichki imkoniyatlarining tabiiy asosini tushunish lozim. U ishtiyoq, moyillik, mehnatsevarlik, ishchanlik, talabchanlik kabilarning mahsulidir. Qobiliyat umumiy va maxsus turkumlarga ajratiladi. Umumiy qobiliyat deganda yuksak aqliy imkoniyat va taraqqiyot tushuniladi. Qobiliyat tabiiy ravishda shakllanishi va muayyan reja asosida rivojlantirilishi mumkin. Qobiliyatni ma'lum faoliyatga moyillik yoki intilish orqali, tabiiy zehn nishonalari aniqlash, mutaxassis rahbarligida uzluksiz faoliyatga jalb etish, qobiliyatni takomillashtirishning maxsus vositalarini qo'llash, shaxs ning faollik alomatlarini maksimal darajada rivojlantirish, inson shaxsiga alohida yondashuvni umumiy talablar bilan uyg'unlikda olib borish va boshqa orqali rivojlantirish yo'llari mavjud. Qobiliyatning yuqori darajasi iste'dod va daholik (qarang Daho) namoyon bo'ladi. Qobiliyatlar, aslida, tug'ma bo'ladi. Qobiliyat tug'ma bo'lsada uning rivojlanishi ijtimoiy muhitga ham bog'liq bo'ladi

Ilg'or pedagogik hamjamiyat normal va zaif rivojlanishi bo'lgan bolalarni birgalikda o'qitish ahamiyatini rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar uchun ta'limni kengroq qamrab olish imkoniyati bilan belgilaydi,

- chunki ular uchun maxsus muassasalar juda kam;

- yopiq maktab-internatda bolalarni o'qitishda istisno qilinadigan oilaning ta'lim salohiyatidan foydalanish imkoniyati;

- alohida ehtiyojga ega bo'lgan bola o'qishni tugatgandan keyin ham yashashi kerak bo'lgan tashqi dunyo bilan aloqalar va munosabatlarni o'rnatish imkoniyati;

- sog'lom bolalarda sinfdoshlarning jismoniy va aqliy nuqsonlariga bag'rikenglikni shakllantirish, o'zaro yordam tuyg'usini va hamkorlikka intilishni rivojlantirish, ichki ma'naviy dunyosini boyitish, muloqot qilish ko'nikmalarini takomillashtirish;

- rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarni o'qitish amaliyotida qo'llaniladigan maxsus, o'ta samarali usul va uslublarni ommalashtirish imkoniyati, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitishning o'ziga xos texnologiyalarini o'zlashtirish orqali o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi sifatini oshirish va hokazo. Shunday qilib, «inklyuziv ta'lim» atamasi ta'lim tizimi va nogironlarning jamiyatdagi o'rniga zamonaviy yondashuvni aks ettiradi [1. 6].

Tajribali, mohir murabbiylarning ta'kidlashicha, iste'dodsiz bola bo'lishi mumkin emas. Farzand dunyoga kelibdiki, unda bir qator iste'dodlarning kurtagi mujassam ekan. Ota-ona, murabbiy va muallimlar hamda o'sib kelayotgan shaxsning o'zi ana shu kurtaklarni qancha erta payqasalar kamolotga yetishish, yorqin iste'dod namoyon qilish shuncha tez amalga oshadi. Iste'dodingiz kurtaklarini kashf qilishning o'zi yetarli emas. San'at sohasida tinmay izlanish, bilim va tajriba to'plash, muttasil mehnat qilishga to'g'ri keladi.

Jumladan, nogironligi bo'lgan shaxsning qobiliyatlari kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallash uchun imkoniyat tariqasida namoyon bo'ladi. Inklyuziv ta'lim muhitida kasbiy bilim va ko'nikmalar egallanishi va imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish, ularning ushalmagan orzu sifatida qolib ketishiga yo'l qo'ymaslik bularning barchasi ko'pgina omillarga va sharoitlarga bog'liqdir. Masalan, atrof-muhitdagi odamlar (oila, maktab, mehnat jamoasi a'zolari, jamoatchilik) imkoniyati cheklangan shaxsning u yoki bu bilim hamda ko'nikmalarni egallashidan manfaatdorligi, o'qish, o'rganishga munosabati, ularni tashkil qilish va mustahkamlashga nisbatan mas'uliyat his etish kabilarning barchasi imkoniyatni ro'yobga chiqarishning, uni voqelikka aylantirishning kafolatidir.

Pedagogika fanlarida qobiliyatlar bilan faoliyatning muhim jabhalari bo'lmish bilim, ko'nikma va malakalarning aynan bir narsa ekanligini rad etib, ularning birligini e'tirof etadi. Shuning uchun qobiliyatlar faqat faoliyatda ro'yobga chiqadi, lekin aynan shu qobiliyatlarsiz amalga oshirilishi amri mahol faoliyat ko'rinishlaridagina aks etadi xolos. Masalan, agar shaxs tasavvur qilishga hali o'rganmagan bo'lsa, amaliy faoliyatning malakalarini uddalay olmasa, uning dizayn san'atiga nisbatan qobiliyatlari

haqida mulohaza yuritish noo'rin. Bularning barchasi bo'lg'usi dizaynerning ish uslubi, usullari, rang, shakl va mazmun munosabatlarini qanchalik tez va oson o'zlashtirishida hamda borliqdagi go'zallikni idrok qilish, tasavvur etishida namoyon bo'ladi.

Psixologiyaning eng murakkab va qiziqarli muammolaridan biri bu individual farqlar muammosidir. Insonning individual xususiyatlarining markaziy nuqtasi uning qobiliyatidir. Qobiliyatlar - bu faoliyat talablariga javob beradigan va uni muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti bo'lgan shaxsning individual psixologik xususiyatlari.

Insonning individual qobiliyatlari hali murakkab faoliyatni muvaffaqiyatli yakunlashni kafolatlamaydi. Har qanday faoliyatni muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun qobiliyatlarning birligini, sifat jihatidan noyob yaxlitligini, sintezini tashkil etuvchi alohida, alohida qobiliyatlarning ma'lum bir kombinatsiyasi zarur. Ushbu sintezda individual qobiliyatlar ma'lum, asosiy narsa atrofida birlashadi shaxsiy ta'lim, markaziy qobiliyatning bir turi.

Inklyuziv ta'lim muhitida har bir o'quvchida kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar tizimi, ularning barqarorligi, shakllangan shaxsiy ish uslublari mavjud emasligiga asoslanib, ularni jiddiy tekshirib, tashxis qilmasdan turib, shoshilinch tarzda unda qobiliyatlar yo'q degan xulosa chiqarish o'qituvchining qo'pol kasbiy xatosi hisoblanadi.

Qobiliyatning rivojlanishi va shakllanishi, bu:

- birinchidan, ma'lum bir faoliyatga moyillik yoki intilish borligiga va faoliyat natijalarining sifatiga qarab, tegishli tabiiy zehn nishonalarini aniqlash yo'li bilan;
- ikkinchidan, mutaxassis rahbarligida tizimli faoliyatga jalb etish orqali shaxsning tabiiy xususiyatlarini chiniqtirish va rivojlantirish yo'li bilan;
- uchinchidan, umumlashgan aqliy operatsiyalarni shakllantirish yo'li bilan;
- to'rtinchidan, o'quvchining maxsus qobiliyatini kamol toptirishni jadallashtirishni ta'minlovchi shaxsni har tomonlama rivojlantirish yo'li bilan;
- beshinchidan, shaxsning faollik alomatlarini tarbiyalash yo'li bilan;
- oltinchidan, o'quvchilarga nisbatan individual munosabatda bo'lishni umumiy talablar bilan uyg'unlikda olib borishdir.

Shunday qilib, ijodiy qobiliyat biror masala yechimini topish jarayonida insonning o'z faoliyatiga ijodiy yondashuv jarayonidir. Ammo har qanday savol yoki topshiriq ham fikr mustaqilligi va faolligini talab qilavermaydi. Inson tafakkuri mustaqilligini faollashtirishning birinchi sharti uning oldiga chigal masala qo'yishdir.

Qobiliyatlarning tuzilishini hisobga olgan holda, S.L.Rubinshteyn ikkita asosiy komponentni ajratib turadi:

1. «Operatsion» - faoliyat amalga oshiriladigan harakat usullarining yaxshi tashkil etilgan tizimi.
2. «Yadro» - operatsiyalarni tartibga soluvchi aqliy jarayonlar: tahlil va sintez jarayonlarining sifati.

Shunday qilib, qobiliyatlarni funksional tizimlar sifatida ko'rib chiqish moyilliklarga bog'liq bo'lgan funksional mexanizmlar bo'lgan «yadro» deb hisoblanishi mumkin va periferiya ham faoliyat jarayonida rivojlanadigan operatsion komponentlarning yaxshi ishlaydigan tizimi bilan ifodalanadi.

Qobiliyatlarning turli tasniflari mavjud. Avvalo, tabiiy yoki tabiiy qobiliyatlar bilan ijtimoiy-tarixiy kelib chiqishi bo'lgan o'ziga xos insoniy qobiliyatlarni farqlash kerak. Ko'pgina tabiiy qobiliyatlar odamlarda va hayvonlarda, ayniqsa yuqori, masalan, maymunlarda keng tarqalgan. Bunday elementar qobiliyatlar idrok, xotira, fikrlash, ifoda darajasida elementar aloqa qilish qobiliyatidir. Bu qobiliyatlar tug'ma moyillik bilan bevosita bog'liq, lekin ular bilan bir xil emas, balki ular asosida elementar hayotiy tajriba mavjudligida shartli refleksli bog'lanishlar kabi o'rganish mexanizmlari orqali shakllanadi.

Shaxs, biologik jihatdan aniqlanganlardan tashqari, ijtimoiy muhitda uning hayoti va rivojlanishini ta'minlaydigan qobiliyatlarga ega. Bular nutq va mantiq, nazariy va amaliy, o'quv va ijodiy, mavzu va shaxslararo munosabatlardan foydalanishga asoslangan umumiy va maxsus oliy intellektual qobiliyatlardir.

Umumiy qobiliyatlarga insonning turli xil faoliyatdagi muvaffaqiyatini belgilaydigan qobiliyatlar kiradi. Bularga, masalan, aqliy qobiliyatlar, qo'l harakatlarning nozikligi va aniqligi, rivojlangan xotira, mukammal nutq va boshqalar kiradi.

Maxsus qobiliyatlar insonning muayyan faoliyatdagi muvaffaqiyatini belgilaydi, ularni amalga oshirish maxsus turdagi ishlab chiqarishni va ularni rivojlantirishni talab qiladi. Bunday qobiliyatlarga musiqa, matematik, lingvistik, texnik, adabiy, badiiy va ijodiy, sport va boshqa bir qator qobiliyatlar kiradi. Insonda umumiy qobiliyatlarning mavjudligi maxsus qobiliyatlarning rivojlanishini istisno qilmaydi va aksincha. Ko'pincha umumiy va maxsus qobiliyatlar birgalikda mavjud bo'lib, bir-birini to'ldiradi va boyitadi.

Nazariy va amaliy qobiliyatlar shu bilan farq qiladiki, birinchisi shaxsning mavhum-nazariy mulohazalarga, ikkinchisi esa aniq, amaliy harakatlarga moyilligini oldindan belgilab beradi. Bunday qobiliyatlar, umumiy va maxsus qobiliyatlardan farqli o'laroq, aksincha, ko'pincha bir-biri bilan birlashtirilmaydi, faqat iqtidorli, ko'p iqtidorli odamlarda uchraydi.

Ta'lim va ijodiy qobiliyatlarning bir-biridan farqi shundaki, birinchisi ta'lim va tarbiyaning muvaffaqiyatini, bilim, ko'nikmalarni o'zlashtirishni, shaxsning shaxsiy fazilatlarini shakllantirishni belgilaydi, ikkinchisi esa moddiy va ma'naviy madaniyat ob'ektlarini yaratishni belgilaydi. , yangi g'oyalar, kashfiyotlar va ixtirolar ishlab chiqarish. , bir so'z bilan aytganda, inson faoliyatining turli sohalarida individual ijodkorlik.

Muloqot qilish, odamlar bilan o'zaro munosabatda bo'lish qobiliyati, shuningdek, sub'ekt-faollik yoki sub'ekt-kognitiv qobiliyatlar ko'proq darajada ijtimoiy jihatdan shartlangan. Birinchi turdagi qobiliyatlarga misol sifatida inson nutqini aloqa vositasi

sifatida keltirish mumkin: (kommunikativ funksiyadagi nutq), odamlarni shaxslararo idrok etish va baholash qobiliyati, turli vaziyatlarga ijtimoiy-psixologik moslashish qobiliyati, turli odamlar bilan aloqa qilish, ularni o'ziga jalb qilish, ularga ta'sir o'tkazish qobiliyati.

Ijodkorlik, aql bilan bir qatorda, muhim o'rganish mavzusidir, chunki bizning davrimizda ushbu o'ziga xos qobiliyatlarni rivojlantirish zaruriyatiga tobora ko'proq ahamiyat berilmoqda.

Ko'pincha, kundalik ongda ijodiy qobiliyatlar turli xil badiiy faoliyat turlari uchun qobiliyatlar, chiroyli chizish, she'r yozish qobiliyati bilan belgilanadi. Ijodiy qobiliyatlarning pedagogik ta'rifi ularni ishlash jarayonida o'rganilgan vazifalar, ko'nikmalar, ko'nikmalar mustaqil ravishda qo'llaniladigan, hech bo'lmaganda individuallik modelidan minimal og'ishda namoyon bo'ladigan o'ziga xos mahsulot, mahsulotlar yaratish qobiliyati sifatida belgilaydi. san'at.

Bogoyavlenskaya D.B. ijodkorlikni aniqlash uchun quyidagi ko'rsatkichlarni aniqlaydi :

- fikrning ravonligi (g'oyalar soni);
- fikrning moslashuvchanligi (bir fikrdan ikkinchisiga o'tish qobiliyati);
- o'ziga xoslik (g'oyalar ishlab chiqarish qobiliyati);
- qiziquvchanlik;
- fantaziya.

Ijodkorlik ko'plab fazilatlarining birlashuvidir. Va ijodkorlikning tarkibiy qismlari masalasi hali ham ochiq. Ko'pgina psixologlar ijodiy faoliyat qobiliyatini, birinchi navbatda, fikrlashning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'lashadi. Inson aqli muammolari bilan shug'ullangan mashhur amerikalik psixolog J. Gilford ijodiy shaxslarga divergent fikrlash deb ataladigan narsa xos ekanligini aniqladi. Bunday fikrlash turiga ega odamlar muammoni hal qilishda barcha sa'y-harakatlarini yagona to'g'ri yechimni topishga qaratmaydilar, balki iloji boricha ko'proq variantlarni ko'rib chiqish uchun barcha mumkin bo'lgan yo'nalishlarda echimlarni izlay boshlaydilar. Bunday odamlar ko'pchilik biladigan va faqat ma'lum bir tarzda foydalanadigan elementlarning yangi birikmalarini yaratishga yoki birinchi qarashda hech qanday umumiylikka ega bo'lmagan ikkita element o'rtasida bog'lanishlarga moyil bo'ladi.

O'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda o'zo'zini anglash, yoki shaxs "Men"ini shakllantirish ham o'ta muhimdir. Bu o'quvchida o'z xulqini tarkib toptiradigan, o'z-o'zini anglagan va anglamagan tasavvurlari tizimi sanaladi. Yuqoridagi fikrlarga asoslangan holda kichik maktab yoshidagi o'quvchilar ijodiy qobiliyatni shakllantirish modelini quyidagicha tavsiya etishimiz mumkin.

Avvalo, tabiiy yoki tabiiy qobiliyatlar bilan ijtimoiy-tarixiy kelib chiqishi bo'lgan o'ziga xos insoniy qobiliyatlarni farqlash kerak. Ko'pgina tabiiy qobiliyatlar odamlarda va hayvonlarda, ayniqsa yuqori, masalan, maymunlarda keng tarqalgan. Bunday elementar qobiliyatlar idrok, xotira, fikrlash, ifoda darajasida elementar aloqa qilish qobiliyatidir. Bu qobiliyatlar tug'ma moyillik bilan bevosita bog'liq, lekin ular bilan bir

xil emas, balki ular asosida elementar hayotiy tajriba mavjudligida shartli refleksi bog`lanishlar kabi o`rganish mexanizmlari orqali shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Nabiyeva. G. A. (2021). Imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim-tarbiya olishlari. Scientific progress, 7(5).
2. V. Yo'ldasheva, S. Usmonova, F. Jumaboeva. Pedagogika texnologiya asoslari. O'quv qo'llanma. - T. 2004. - 140 bet
3. Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие . - Казань, 013
4. Zokirov, S. I., Sobirov, M. N., Tursunov, H. K., & Sobirov, M. M. (2019). Development of a hybrid model of a thermophotogenerator and an empirical analysis of the dependence of the efficiency of a photocell on temperature. Journal of Tashkent Institute of Railway Engineers, 15(3), 49-57.
5. Горовик, А. А., & Турсунов, Х. Х. У. (2020). Применение средств визуальной разработки программ для обучения детей программированию на примере Scratch. Universum: технические науки, (8-1 (77)), 27-29.
6. Tursunov, H. H., & Hoshimov, U. S. (2022). TA'LIM TIZIMIDA KO'ZI OJIZ O'QUVCHILARNI INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANIDA O'QITISH TEXNOLOGIYALAR. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(5), 990-993.
7. Hamidullo o'g'li, T. H. (2022). HOZIRGI KUNNING DOLZARB IMKONIYATLARI. JAWS VA NVDA DASTURLARI. Scientific Impulse, 1(2), 535-537.
8. Hamidullo o'g'li, Tursunov Hojiakbar, and Boymuratov Erkin Kamolovich. "IMKONIYATI CHEKLANGAN O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH TAJRIBASI." Scientific Impulse 1.7 (2023): 648-653.